

Bobergs härad.

Socknar: Brunneby, Ekebyborna, Fornåsa, Klockrike, Kristberg, Lönsås, Skeppsås, Vallerstad, Älvestad.

Brate förtecknar från häradet 8 runstensförekomster — Wiede anmärkningsvärt nog t.o.m. 9¹ — men beklagligt nog har vandalismen gått särskilt hårt fram över dessa stenar, och endast 2 av dem finnas numera kvar. Lyckligtvis är den ena av dessa bägge bevarade stenar den ståtliga Bobergs-stenen med Rökrunor, ett av landskapets märkligaste runmonument (Ög 38). Den andra är den alltjämt på sin ursprungliga plats i ett gravfältsområde invid ett landsvägsvad kvarstående stenen vid Örvad i Älvestads sn, Ög 42. Någon ny runinskrift har icke framkommit i häradet sedan 1800-talets senare hälft.

Några av de i häradet förr befintliga men nu försvunna inskrifterna tillhöra landskapets tidigast observerade och avtecknade. Dit hör gravhällen Ög 39 i Skeppsås kyrka, som avtecknades av **Johannes Bureus** redan år 1602 och som fanns kvar i kyrkan ännu år 1760 men vid Säves besök år 1861 var försvunnen. Bobergsstenen Ög 38 omnämndes vid rannsakingen om rikets antikviteter på 1660-talet.² Stenarna Ög 40 Vallerstads kyrka och Ög 41 Älvestads kyrka avtecknades under 1600-talet, den förra försvann vid kyrkans ombyggnad 1833, den senare vid rivningen av vapenhuset, i vilket den sågs av Broocman strax före 1760. Brates efterforskningar i marken framför kyrkans nuv. ingång år 1907 blevo resultatlösa — enligt en ortsuppgift skulle runstenen ha lämnats kvar i marken på det gamla vapenhusets plats endast dold av ett jordlager.

Måhända skall dock en av häradets runstenar kunna tillrättaskaffas — det gäller gravhällen Ög 35 från Fornåsa kyrka, som en gång förts till Östergötlands museum och där inregistrerats i samlingarna men under museets hemlösa år ledsamt nog förkommit.³

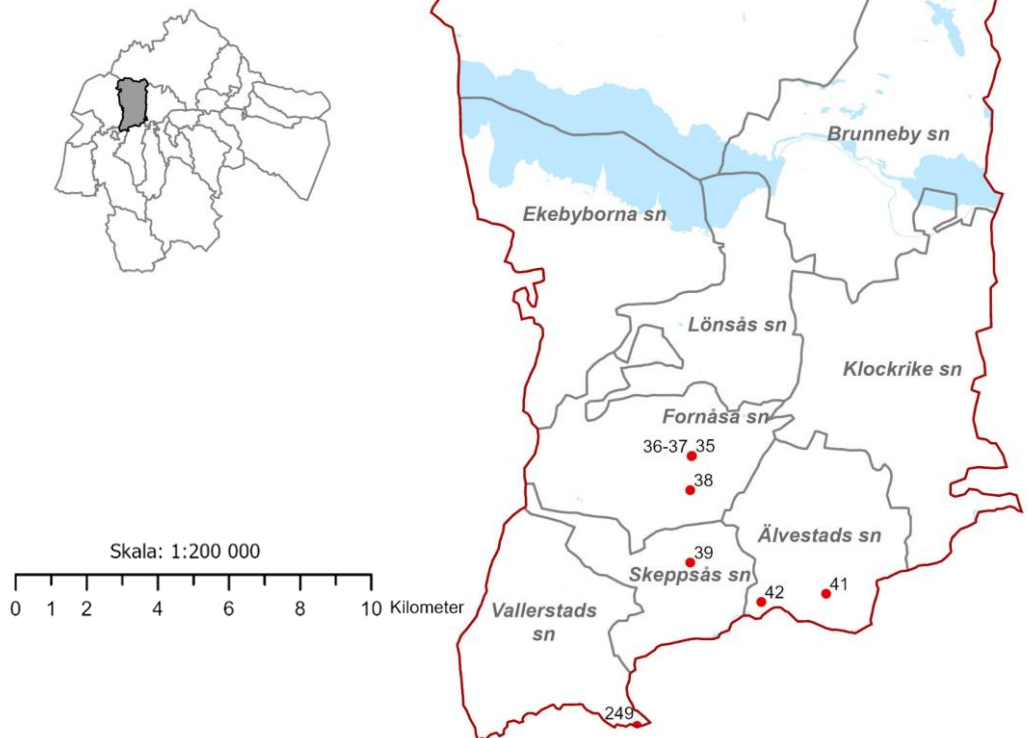

Fig. 40. Karta över runinskrifterna i Bobergs härad.

¹ Wiede har även med stenen från Stangelstorp i Vallerstads sn, se nr 249 nedan.

² Denna mening har efter Wesséns markering i manuset flyttats upp från styckets slut.

³ Från Fornåsa kyrka avbildades redan år 1900 (ATA) ett fragment som dock varken Brate eller Nordén känt till, se Ög ATA351-469-2013:1 i Samnordisk runtextdatabas (2020).

Ög 35. Fornåsa kyrka.

Litteratur: N1945. Anton Ridderstad, Östergötlands historia I (1914), s. 91; A. Nordén, Rapport till Riksantikvarien om runstensundersökningarna sommaren 1945, 6/10 1945, dnr 4207/45 (ATA).

Äldre avbildningar: E. Brate, Foto (ATA); C. F. Nordenskjöld, Teckning från Östergötlands minnesmärken (utg. av O. Frödin i Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1931–32, s. 33).

Denna kalkstenshäll med inskrift i medeltida runor längs tre av sidorna – den fjärde kanten utgöres av en brottyta – har varit känd sedan Broocmans tid (1760) och har vid en mig obekant tidpunkt förts till Östergötlands museum i Linköping, där Brate på sin tid studerat och beskrivit stenen. Anteckning finnes i museets katalog – anförd efter en äldre katalog där stenen har inventarienumret D 153 – men plattan kunde vid mitt besök i museet 25.6 1945 ej anträffas. Ingen av den vid museet nu tjänstgörande personalen erinrar sig ha sett hällen, och det framgår av den nuv. katalogens anteckningar, att hällen, då katalogen uppgjordes, ej var tillgänglig i museet.

Ög 36 och 37. Fornåsa kyrka.⁴

Litteratur: N1945.

Äldre avbildningar: C. F. Nordenskjöld, Teckning av Ög 36 från Östergötlands minnesmärken (utg. av O. Frödin i Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1931–32, s. 33).

C. F. Nordenskjöld och E. Ihrfors ha uppgifter om ett antal stenfragment i kyrkan, inalles fem, på vilka det fanns slingor och i ett fall runor. Om tre av dem uppges, att de befunnit sig bland golvstenarna i vapenhuset, om de två andras befintlighet lämnas inga uppgifter. Golvet i vapenhuset blev emellertid vid den grovt vandaliserande 'restaurering', som övergick kyrkan år 1900, överdraget av cement och är nu oåtkomligt för undersökning. Om de andra två stenarna fanns redan på Brates tid ingen kännedom.

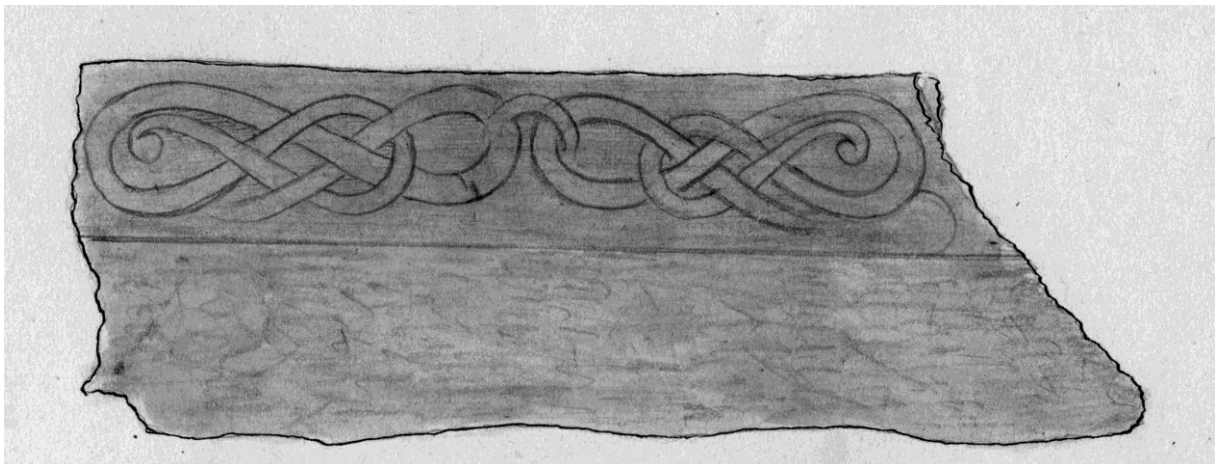

Fig. 41. Ög 36. Fornåsa kyrka. Teckning av E. Ihrfors i Ostrogotia Sacra (ATA).

⁴ Den i fig. 41 avbildade ristningen har signum Ög 36B i Samnordisk runtextdatabas (2020).

Ög 38. Boberg, Fornåsa sn.

Pl. 15, 16.

Litteratur: N1945; Svenska Arbetaren 7/6 1862; C. F. Nordenskjöld, Östergötlands minnesmärken (utg. av O. Frödin i Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1931–32, s. 32 f.).

Äldre avbildningar: C. Weidenhayn, Trägravvyr i Svenska Arbetaren 7/6 1862; Utom de av Brate publicerade bilderna finns ett foto av Mårten Sjöbeck återgivet i dennes resehandbok över Östergötland, 1929, s. 76.

Denna mäktiga runsten — den största synliga höjden är 4,2 m. — är samtidigt en av landskapets ålderdomligaste. Dess inskrift är utförd i kortkvistrunor, av samma typ som Rökstenens, och den innehåller blott uppgift om vem som reste stenen, ej över vem den rests eller överhuvudtaget varför den rests — jfr Söderköpingsstenen Ög 269. Vid byn Boberg, där stenen står rest i **kanten av** stora landsvägen, var emellertid den tingsplats belägen, efter vilken hela häradet fått sitt namn, och intill tingsplatsen låg den kungsgård Forn-Husa, vid vilken sedermera sockenkyrkan, nu Fornåsa, anlades (se mitt arbete *Östergötlands järnålder II*, s. 204 f.). Det ligger därför nära till hands att antaga, att den Ingvar, som säger sig ha rest stenen, under 800- eller 900-talet, då stenen tillkom, varit en bygdehövding, en 'gode', vid detta häradets rättsliga och administrativa centrum.

Med betydelserlösa detalj avvikelser från Brate är min läsning densamma som hans:

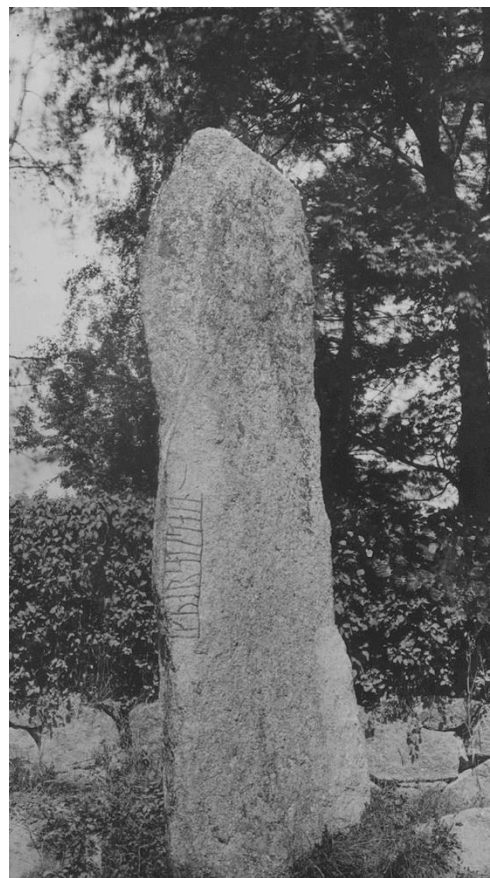
ikuar sati stain⁵

5 10

»Ingvar satte stenen.»

Plansch 16. Ög 38. Boberg, Fornåsa sn.
Foto Nordén 1945. [Vid planschen står om den nedre bilden »Hålles ljusare vid tagningen!» Något retuscherade. Jansson skriver 1947: Kontroll]

Plansch 15. Ög 38. Boberg, Fornåsa sn. Foto Nordén 1945. [Kontur och bakgrund retuscherade.]

Ög 39. Skeppsås kyrka.

Litteratur: J. Bureus, hdskr i KB Fa 5, Fa 6, Fa 10:1, Fa 10:2; Anton Ridderstad, Östergötlands historia I (1914), s. 91.

Ortnamnet Himstad hos Brate är fel för Rimstad (jfr ANF 31, s. 234n.) Se vidare Rättelser och tillägg i SRI 2, s. 267.

⁵ I PM från 1947 skriver Jansson: 8 t är felaktigt imålat som ↑ i st.f. 1. Hur har den riktiga läsningen på bilden åstadkommit?

Ög 41. Älvestads kyrka

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta (Fh 9), nr 68.

Ög 42. Örvad, Älvestads sn.

Pl. 17, 18.

Litteratur: N1945.

Äldre avbildningar: C. F. Nordenskjöld, Teckning från Östergötlands minnesmärken (utg. av O. Frödin i Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1931–32, s. 43); E. Brate, Foto (ATA).

Runstenen står rest ett 10-tal m. väster om vägen från Örvad till Försjö, på en låg åsrygg, som är undantagen som gemensam bymark och rymmer ett nu svårt skadat gravfält. Då stenen befinner sig o. 65 m. SV om bron över Örvadsbäcken — det gamla Örvadet — är det tydligt, att det varit i anslutning till en gammal färdväg ned till vadet, som stenen en gång rests i gravarnas omedelbara närhet. Den var vid Brates besök kullfallen och låg i åkerrennen men restes av Brate »på samma plats». Något måste den emellertid ha inflyttats från åkerrennen, se helhetsbilden pl. 17. **Höjd 1,27 m., bredd 1 m.**⁶

Inskriften är präktigt huggen:

rulufn : resþi : stin : þana : eftir : þupstin : sun : sin :

5 10 15 20 25 30 35

»Rolf reste denna sten efter Torsten, sin son.»

Plansch 18a. Ög 42. Örvad, Älvestads sn. Foto Nordén 1945. [Jansson skriver 1947: Retuschen borttvättad av Nordén. Duger nog.]

Plansch 17a. Ög 42. Örvad, Älvestads sn. Foto Nordén 1945. [Jansson skriver 1947: Tvätta bort retusch. Översikt bilden därefter användbar]

⁶ Måtten införda i enlighet med måttuppgifterna i Janssons PM från 1947, där anger han vidare att måtten »Måste införas se Brate.»

249. Stagelstorp, Vallerstads sn.^{7, 8}

Litteratur: Carl Fredrik Nordenskjöld, *Östergötlands minnesmärken 1870–71*, s. 48 (ATA); W 104, tr. i ÖFT, I, 1875, s. 118; Birger Nerman i O. Sjögren m.fl.: Sverige, 1917, s. 927.

I sin förteckning *Östergötlands run-urkunder*, tr. 1875, upptar L. C. Wiede i Vallerstads sn jämte den försvunna stenen i kyrkans sakristievägg även en sten »104. Stagelstorp i Svartån. --- u -- t ---». Som källa anger han med bokstaven »N» »C. F. Nordenskjölds reseberättelser». Emellertid har jag icke lyckats att i vare sig den skrivna eller tryckta formen av Nordenskjölds sockenbeskrivning återfinna någon uppgift, som Wiedes notis kunde tänkas återgå på,⁹ och för den händelse att beteckningen »N» vid Wiedes uppgift icke tillkommit genom någon lapsus, får man kanske tänka sig den förklaringen, att Wiede mottagit ett personligt meddelande från Nordenskjöld om fyndet.

Att Brate på intet ställe omnämner Stagelstorphynden tyder på, att icke heller han i Nordenskjölds papper anträffat någon uppgift om detta fynd.¹⁰ Anmärkningsvärt förblir det emellertid, att han icke funnit Wiedes preciserade uppgift om stenens läge i Svartån och den bevarade delen av inskriften styrka fyndets trovärdighet ens så mycket, att det varit värt ett omnämmande. ~~Detta är emot Brates vana och får väl förklaras så, att han under fåfänga försök att verifiera Wiedes uppgift tappat bort hela saken.~~¹¹ – Birger Nermans uppgift i Sverige, 1917 s. 927 torde återgå på Wiede, ehuru Nerman eljest åberopar Nordenskjöld som huvudsaklig källa för fornminnesuppgifterna i arbetet.

Detta dokument ingår i en digital utgåva av Arthur Nordéns supplement till Erik Brates Östergötlands runinskrifter. Manusets avslutades 1947 och var tänkt att tryckas 1948. Utgåvan publiceras fritt tillgänglig på Internet.

Texten innehåller inte nyare litteraturreferenser än 1947 och tar ingen hänsyn till modern runforskning och måste därför användas med stora reservationer. Arbetet med utgåvan avslutades 2024-12-31.

⁷ Fragmentet har signum Ög ÖFT1875;118 i Samnordisk runtextdatabas (2020).

⁸ Stagelstorp ligger sedan 1948 i Järstads socken, Göstrings härad.

⁹ Nordenskjöld nämner runstenen i sin beskrivning av »Gerstads socken» i Göstrings härad. Han skriver där endast »Vid Stagelstorp säges en runsten ligga djupt ner i Svartån.» Utgivaren har hittills utan framgång sökt uppgifter om runstenen i Nordenskjölds material i Östergötlands museum, Linköping.

¹⁰ Brate sökte förgäves efter stenen 1894, omnämnt i berättelsen om 1894 års runundersökningar, daterad den 3 september 1894 (Brates samling ATA). Och i en sammanställning över inskrifterna från Östergötland skriver han »W.104 Stagelstorp ej tillgänglig o troligen ingen runsten» (Brates samling ATA).

¹¹ Wessén anger i marginalen »utgår!» för den i utgåvan genomstrukna texten.